

Te Ara Koukouoro

Kei waenga Te Ara Koukouoro i ngā māra me te wao o Ōtari-Wilton's Bush, ā, kua auahatia te ara kia kitea e koe te hāpori rongomaiwhiti o Tāne Mahuta.

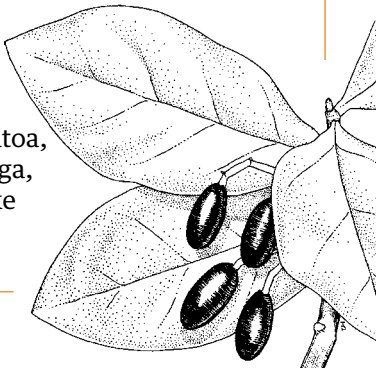
Mōitiitinga ara koukouoro:

- Ka timata, ka mutu hoki te Ara Koukouoro tātaki-ake i Tāne Whakapiripiri.
- Me āhei i te 30-60 mēneti kia riwha ai te whikoi katoa
- He kūiti te ara i hētehi takiwā, i ngā arawhata hoki. Kia kaua e neke atu i te 10 tāngata ki ia rōpū. Kāore he ara tūru-wira
- E hāngai ana ngā pou o Te Ara Koukouoro ki ngā pou i tēnei puka arataki
- Me ka hiahia he kaihautū, me tāpui mā te waea ki 04 499 1400.

1

Ko karaka (*Corynocarpus laevigatus*) kei te tomokanga ki Te Ara Koukouoro. He pouri, he piataata hōna rau, ā, hei te kōanga puāwai mai ai ko ngā pua iti mā me te māota, nāwai rā he miro karaka rahi ka hua mai.

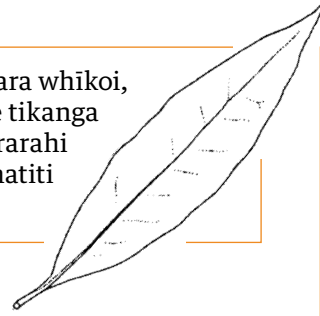
Ka kai ngā manu moroiti, pērā i a tauhou, i te kiko o waho o te miro karaka. Ka kai ngā manu rarahi, pērā i a kererū, i te miro katoa, nāwai rā ka tikona te nganga, ka marara te kano. He tāoke ngā kano ki te tangata

2

Whikoi mā te Ara Whakaruru ki te nōhanga tuatahi. Ka puāwai a rewarewa (*Knightia excelsa*), i tō taha matau i te wā o te kōanga. He pākura, he kano anō hoki hōna pua, tā te mea ka puta mai i ngā peka mārō tonu. Ko rewarewa te rākau teitei o te kāhui puareka (protea). Mā tūi rātou ko korimako ko hērā atu manu ngongo waihonga te ruinga hae i ngā pua i te wā e kimi waihonga ana i te ngoto o ngā puāwai.

He kano roharoha tō rewarewa, ka ngāwari te marara o ngā kano i te hau. Ka piri tonu ngā anga o ngā kano ki te rākau mō tōna kotahi tau.

3

Ka whātoro ngā rau o ngā tupu ka kake ake ki te rā, kāore he take o te kāuru. Ka whakamahia ngā rākau me ngā tupu hei arapiki.

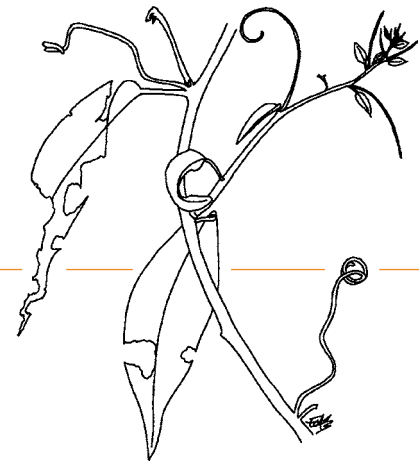
He kātū rautaki whakapiki e kitea ana i konei:

He tāpiri paiaka - he akatea

He kawekawe whakamau - he kōhia

rātā
(*Metrosideros perforata*)

kōhia
(*Passiflora tetrandra*)

4

Whikoi mā te taumarumaru o te wao, ka mātirotiro atu ki te waiwaiā o ngā whārua me te koukouoro tonu o Tāne.

Kei tō taha matau te takiwā o te wao tuatahi me hōna rākau tū tiketike. E whatu ana anō te taiao i te korowai o te rangi i tua o te whārua. Ka patua ngā toriura, ngā paihamu me ngā kiore e ngana ana ki te kuhu mai ki te wao, waihoki ngā māori e tupu noa ana. Mā te whakakore i ngā paihamu, ka puāwai tonu, ka hua tonu ngā rākau, ki te whakaputuputu i ngā manu me te tupu hoki o ngā rākau.

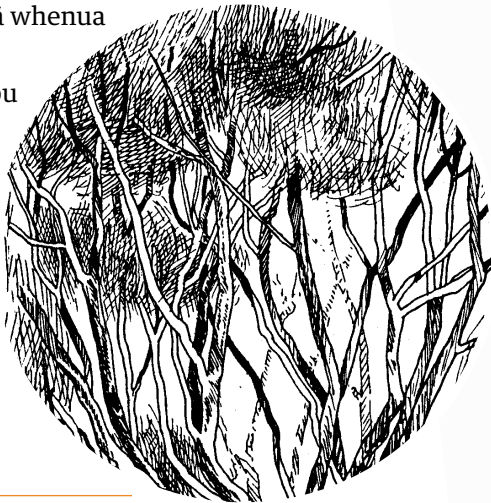
Me whikoi mā te kohikohinga tupu ki Pou 5, tōna 130 mita te tawhiti atu i konei.

5

Ka tupu māori mai anō ngā tupu ki ngā whenua i tahia e te tangata, e taiao noa rānei.

Ko ngā tupu tāmi, he tupu kara, he tupu ka tupu noa, pērā i a mānuka (*Leptospermum scoparium*) rāua ko kākūka. He kākūka (*Kunzea ericoides*) te nuinga o ngā rākau whakaruru i konei, arā, he whakaruru i a Tāwhirimātea rāua ko Tamaiterā i ngā wāhi mārakerake. Ka whakaruru ngā rākau nei i hētehi atu rākau. Neke atu i te kotahi rau tau kia riwha te tukanga nei.

Heke iho i te arawhata.

Mahere:

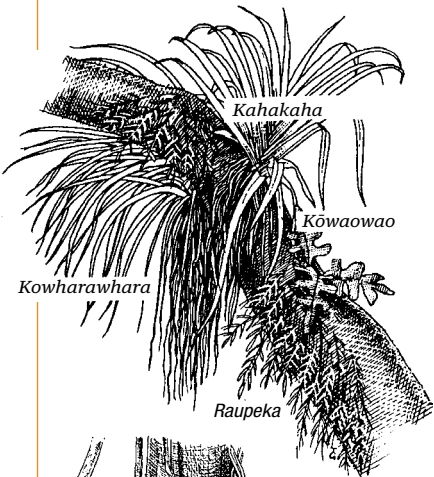

6

Huhua noa atu ngā tupu piripiri, ngā tupu toro whakapae rānei, i ngā whati me ngā peka o hīnau (*Elaeocarpus dentatus*).

Ko ngā kāinga o ngā tupu piripiri kei runga i hō rātou ake wairākau. I te wā ka mate atu ngā rau me ngā paiaka, ko te kāhekaheka o te rau ka kohikohia i raro, ā, ka āpitihia ki te puehu i te hau.

Ko ngā tupu piripiri matua, he kōwharawhara (*Astelia solandri*), he kahakaha (*Astelia hastata*), he raupeka (*Earina autumnalis*), me tana whanaunga, a peka-a-waka (*Earina mucronata*), waihoki, he kōwaowao (*Lecanopteris pustulata*) me te puka (*Griselinia lucida*)

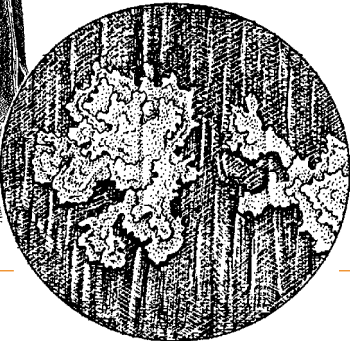

E toru ngā aka torotoro i konei: he kōhia, he akatea me te kareao.

E āhei ana ngā tupu huhua te noho tahi i tētehi takiwā iti, me te aha kāore e raru ana tā te mea e ora ana i hō rātou ake nōhanga-moroiti.

Ka tupu hoki te hawa i runga i te kōhiwi o hīnau. E rua ngā momo koiora kei roto i te hawa, arā, he pūkahu wai (he tupu māota moroiti) me te kōpurawhetū.

Heke iho mā te puke.

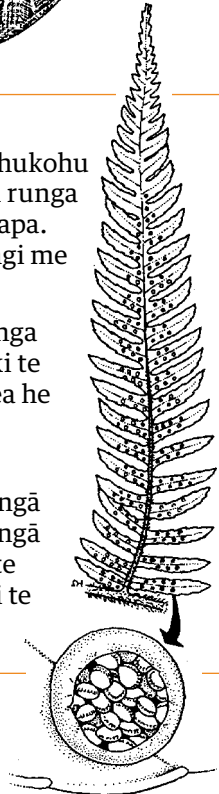

7

Ka tupu pakari ngā ponga, ngā kohukohu me ngā wharau i ngā pari haukū, i runga ake i ngā rākau, i runga hoki i te papa. Ka ora tonu i ngā wā maroke, erangi me haukū ki te whakaputa.

Ka whakaputa te nuinga o ngā ponga mā ngā pua atua. Whakatata atu ki te titiro ki raro i ngā mōkehu, ka kitea he whare pua atua e rārangi ana, e korotiwhatiwha ana rānei.

I tētehi taha o te ara, ka kite koe i ngā mouku. Ka tupu ngā manamana, ngā ‘heihei’ rānei, i te papa o runga o te rau, nāwai rā ka taka ki te papa, ki te pakiaka, ā, ka tupu hei tupu hōu.

8

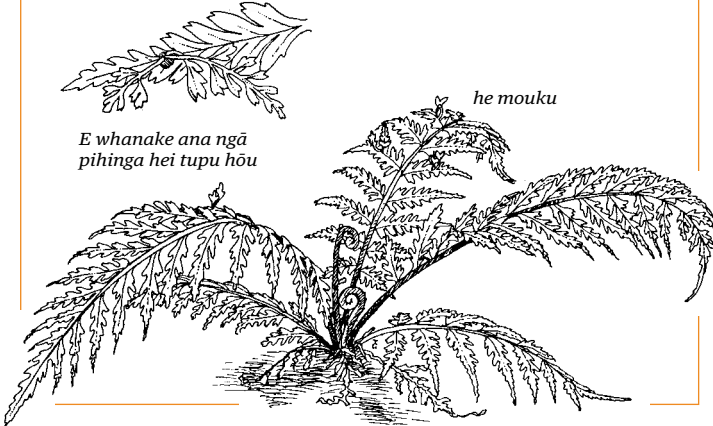
He rimu (*Dacrydium cupressinum*) pakari e tupu ana i te taha mauī. I ia tekau tau, he 25mm te ine taurite o te rahi o te tupu o te whitianga o rimu. He 1 mita te rahi o te whitianga o tēnei rākau, nā reira he 400 tau tōna pakeke.

E tupu ana te rātā (*Metrosideros robusta*) i runga i te rimu. Ko te orokohanga o tōna ao hei tupu piripiri i runga rawa ake i a rimu, ā, kua tukuna e te rātā hōna paiaka ki te whenua.

Ka kitea tētahi pakiaka kōpiko ahurei o te puka ki tētahi taha kē o te kōhiwi rimu.

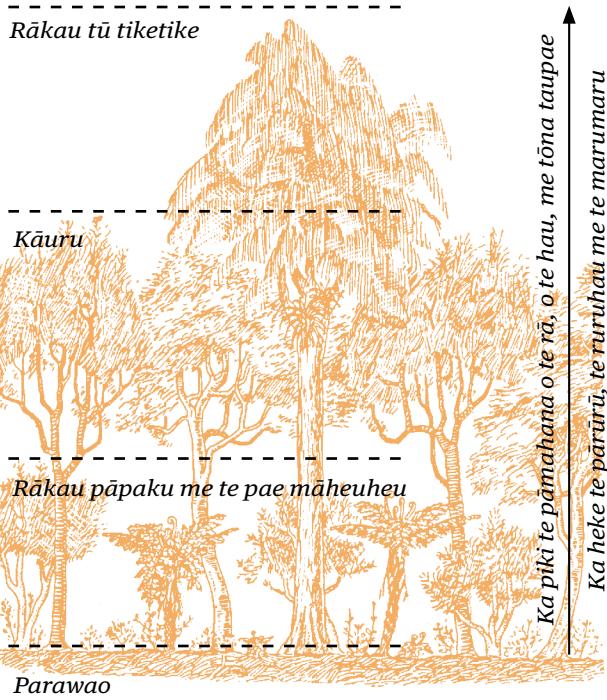
Nāwai rā, ka tupu kōmitimiti ngā paiaka tūpoupou nei hei kāuru hōu.

Ko te putanga ka kitea i Pou 10.

9

Ko tawa te kāuru matua tēnei takiwā o te wao.

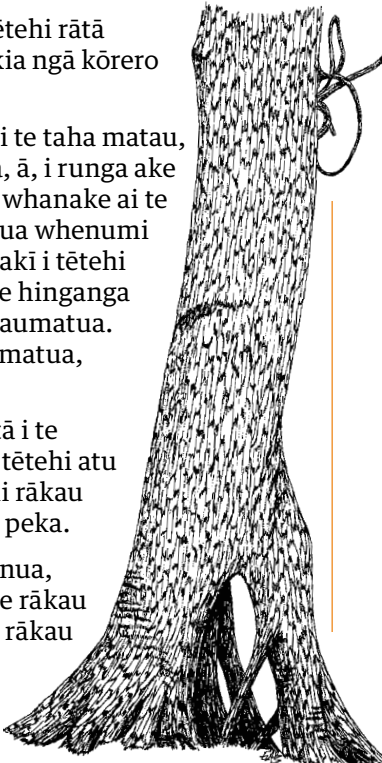
10

E kitea ana i konei ko tētehi rātā pakeke tino rarahi (hokia ngā kōrero i Pou 8).

Titiro ake. I runga ake, i te taha matau, he aka raurākau tuarua, ā, i runga ake i te taha mauī te wāhi i whanake ai te rātā hei tupu piripiri. Kua whenumi ngā pakiaka ki te whakakī i tētehi whāwhārua i mahue i te hinganga me te pirau o te rākau taumatua. Ehara tēnei i te kōhiwi matua, he “kōhiwi-kikoika”.

Ki te whānau mai te rātā i te whenua, kaua i runga i tētehi atu rākau, ka tupu ko tētehi rākau pāpaku he huhua hōna peka.

I te wā ka tupu i te whenua, he ōrite tōna hanga ki te rākau pōhutukawa, arā, ko te rākau Kirihihime o Aotearoa.

Ka tupu te tawa marumaru-kore hei kāuru matua i te wao tuatahi.

Kei roto te rewarewa i te wao whakahaumanu, i te nuinga o te wā, i te takiwā e kaha whiti ana te rā. Nāwai ā, ka tuku te rewarewa i te tawa ki te tupu whakarunga, i te wā ka ara ngā kāuru, me te tupu hoki o te marumaru.

Ka kitea i konei ngā rerenga kētanga o ngā paparanga o te wao. He rātā, he rimu, he matai ngā rākau tū tiketike, ā, he tawa ngā kāuru. He rangiora me ngā rākau ponga i ngā rākau pāpaku. He rau aruhe te pae māheuheu e whāriki ana i te wao.

E noho hoki ana ngā manu me ngā ngārara, pērā i ngā tupu, i ngā paparanga rerekē o te wao. E kaha kitea ana te kererū, te tūi me te tiwaiwaka i tēnei takiwā.

Ka rangahia ngā para rau me ngā rākau pirau hei whāriki mōwao. Huhua noa atu ngā kaiao ka whai kāinga i ngā tupu whakapopo. I ngā kaupeka haukū, he kōpurawhetū hoki peange kei waenga i ngā para rau, ā, he pūtawa e horapa ana i ngā rākau.

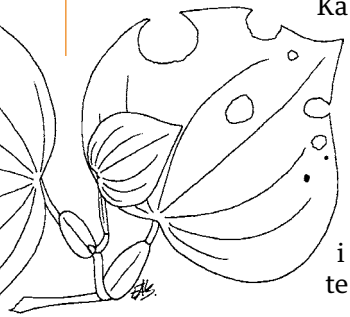
Kāore hēnei kōpurawhetū e hia ahotakakame ki te whakaputa kai. Nō ngā para tupu kē tō rātou kai, ka kōnatunatuhia, ka whakapirau rānei, ā, ka hoki ngā taiora ki ngā rākau o te wao.

Māke i te puke, ka whai i ngā pou o Te Ara Koukouoro ki Pou 10.

Ka tōhipa koe i Ngā Rau Ponga, ā, ka kuhuna Te Māra o Runga i te Pae 38. I kaha tūkinotia te takiwā i raro i ngā rākau tū tiketike e te tūpuhi o Wahine i te tau 1968.

Nā te tūkinō a te tūpuhi i te maha o ngā rākau i konei, i hua mai ai te āheinga ki te panoni i te whāriki hei māra. Ka kitea tonu i konei te tūkinō a te tūpuhi i hētehi o ngā rākau rimu teitei.

11

Ka tupu noa te kawakawa i ngā takiwā o te wao. Ka kite koe i ngā puare i ngā rau, he mea i kainga e ngā tāwhangawhanga. I te nuinga o te wā, kai ai rātou i te pō, erangi ka kitea hoki i te ahiahi-pō, i te wā e kāpuapua ana te rangi.

He moroiti, ā, e huna ana ngā pua o te kawakawa. He tino kaha te kakara o hētehi tupu taketake. Ko te toropapa tētehi o ngā tauira nei, ā, kua toua ki tēnei māra.

Mā te hau hoki te tukanga haenga. He pua tō ngā rākau pāpaku, ngā pātiti me hētehi atu tupu, e tautau ana i te hau. Mā te hau hoki te tukanga haenga o ngā rākau koroī, pērā i te rimu me te matai. Mā ngā manu me ngā pī te tukanga haenga o ngā tupu whai pua reka, pērā i te rātā

Huri whakatemauī ki te ara whānui matua, ā, ka whai i ngā pou o te ara koukouoro, ka tōhipa i te Māra Arorangi, ka auraki atu ki Te Whare Tāne Whakapiripiri.

12

Ko te tōtara (*Podocarpus totara*) i te taha matau tētehi o ngā rākau koroī māori o Aotearoa kua toua ki tēnei takiwā.

Ko ngā rākau koroī he rākau koromaki koroī. Ka ruihua te hae o ngā koroī tāne mā te hau ki te ruihua ki ngā koroī wāhine.

Ka puta ngā kano koroī i waenga i te kiri rākau, ā, ka tupu hei koroī. He matararahi ngā koroī o kauri, arā, he ōrite ki tō paina o te tuakoī raki.

Ko te motuhaketanga o ngā rākau koroī o Aotearoa nei, ehara te koroī wahine i te mea matua, arā, he tauaro ki te kauri. Ka whanake hō rātou kano hei kiko, he rite ki te kiri huarākau, ka piri rānei ngā kano ki te kiko, he ōrite ki te hanga o te huarākau.

He kātū rautaki tēnei urutaunga ki te whakaratarata i ngā manu ki ngā kano. Ka horomia ngā kano me te kiko e ngā manu, ā, ka tukuparatia te kano ki wāhi kē. Ko te rimu, te miro, te matai, te tōtara me te kahikatea ngā rākau koroī ka whai i tēnei kātū rautaki.

Ko tētehi āhua motuhake anō o ngā rākau koroī, e kitea ana i ngā rākau huhua i tēnei takiwā, ko ngā rau motuhake, arā, he iti, he koi, he pāpākiri rānei te hanga.

Ngā Manu

Ko te tūmanako ia i rangona, i kitea hoki te huhua o ngā manu i tō whikoi i te koukouoro o Tāne. Ko te mātotorutanga me te huhua o ngā momo manu i te wao tētehi o ngā tohu ora o Tāne. Ko hētehi o ngā manu i kitea peange:

Ko Ngā Manu Māori

- tiwaiwaka
- kākā
- kōtare
- tauhou
- korimako
- pūtangitangi
- kererū
- kākāriki
- pipiwharauora
- tūi
- kārearea

Ko te tūmanako ia i whai hua nui tō kūtoro mai.

Ka hoki mai ana anō koe, kāore e kore ka kitea tētehi mea hōu, tē kitea e koe i mua rā.

Koinei tonu tētehi o ngā pārekarekatanga o te hoki mai. Tēnā, auraki mai anō!

Haere rā, ka kite anō!

Ōtari-Wilton's Bush Te Ara Koukouoro

Nature Trail

Wellington Gardens

Absolutely Positively
Wellington City Council
Me Heke Ki Pōneke